

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martika Feldi

Ateizem v post-socialističnih državah: Primerjava med Slovenijo in Češko

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martika Feldi

Mentor: prof. dr. Aleš Črnič

Ateizem v post-socialističnih državah: Primerjava med Slovenijo in Češko

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

Ateizem v post-socialističnih državah: Primerjava med Slovenijo in Češko

V diplomskem delu sem se ukvarjala z deležem ateistov v dveh post-socialističnih državah, Sloveniji in Češki. Namen naloge je bilo ugotoviti, kolikšen del prebivalstva obeh držav velja za ateiste, kakšne so njihove lastnosti in s čim lahko ugotovljene podatke pojasnimo. Preučila sem teoretične zgodovinske podatke o neveri v obeh državah in odstotkovne vrednosti in strukturo nevernih. V teoretičnem delu sem ugotovila, da so specifične zgodovinske okoliščine Slovenije in Češke posredno vplivale na današnje stanje ateizma v državah. To se odraža v empiričnem delu, kjer sem ugotovila, da sekularizacijski trend v obeh državah narašča. Hkrati sem spoznala, da število ateistov niha skozi generacije in da so posledično starši pomemben dejavnik pri vernosti oziroma nevernosti njihovih potomcev. Skozi celotno delo sem poskušala čim bolje primerjati stanje ateizma v Sloveniji in na Češkem. Državi imata podobno zgodovino in posledično kažeta podobne trende ateizma, vendar se na Češkem ta odraža močneje. Obe državi spadata med najbolj ateistične države Evrope.

Ključne besede: ateizem, socializem, Slovenija, Češka.

Atheism in post-socialist countries: Comparison of Slovenia and Czech Republic

In my thesis I dealt with the percentage of atheists in two post-socialist countries, Slovenia and Czech Republic. The purpose of the thesis was to determine what proportion of population of both countries is atheistic, what their qualities are and what may explain the observed percentage. I studied the theoretical historical data on atheism in both countries, as well as the procentual values and the structure of atheists. In the theoretical part I have discovered that specific historical circumstances of Slovenia and the Czech Republic indirectly influenced the current state of atheism in the countries. This reflects in the empirical part where I have discovered, that the secularization trend is growing in both countries. Furthermore, I have found that the number of atheists fluctuates throughout generations and that subsequently parents present an important factor in religiousness or non-religiousness of their descendants. Throughout the thesis I tried my best to compare the state of atheism in Slovenia and the Czech Republic. The countries share a similar history and subsequently show similar trends of atheism, although it is reflected stronger in the Czech Republic. Both countries are among the most atheistic in Europe.

Key Words: atheism, socialism, Slovenia, Czech Republic.

Kazalo

1	Uvod	6
2	Opredeitev tematike in metodologija	7
2.1	Predmet proučevanja.....	7
2.2	Cilji.....	7
2.3	Hipotezi.....	7
2.4	Uporabljena metodologija	8
2.5	Zgradba diplomskega dela.....	8
2.6	Opredeitev ateizma	8
3	Zgodovinski pregled	9
3.1	Slovenija.....	9
3.1.1	Obdobje pred protireformacijo	10
3.1.2	Obdobje rekatolizacije	11
3.1.3	Socialistični režim	12
3.1.4	Ateizem danes.....	14
3.2	Češka.....	15
3.2.1	Obdobje pred protireformacijo	15
3.2.2	Obdobje rekatolizacije	17
3.2.3	Socialistični režim	18
3.2.4	Ateizem danes.....	19
4	Analiza empiričnih podatkov	20
4.1	Podatki Statističnega urada Republike Slovenije in Republike Češke	21
4.1.1	Starostna struktura ateistov na Češkem in v Sloveniji.....	26
4.2	International Social Survey Programme	29
4.3	European Values Study	30
5	Zaključek.....	31
6	Literatura.....	32

Kazalo grafov

Graf 4.1: Prebivalstvo po veroizpovedi v procentih, Slovenija, popisi 1953 - 2002.....	22
Graf 4.2: Prebivalstvo po veroizpovedi v procentih, Češka, popisi 1950 - 2011	24
Graf 4.3: Starostna struktura ateistov v Sloveniji, popis 1991 in 2002	27
Graf 4.4: Starostna in spolna struktura ateistov na Češkem, popis 2011	28

1 Uvod

Ateizem (nevera v boga, odklanjanje religioznosti) predstavlja zelo specifično držo in svetovnonazorski pogled posameznika, ki nam pove še mnogo več, če obvelja in prevladuje na družbeni ravni. Zakaj so nekatere družbe izrazito ateistične, medtem ko druge, izpostavljene primerljivim zgodovinskim okoliščinam, ohranjajo visoko stopnjo religioznosti? Ateizem je enigma, katere proučevanje je izredno zahtevno. Obstaja le, če obstaja tudi vera. Njegova drža se lahko konstituira samo v odnosu oziroma negaciji religijskega. Hkrati je pojav, ki ga lahko merimo le približno. Tudi razlogi za interpretacije ateizma so navsezadnje le sklepi. Ob tako kompleksnem pojmu nam njegovo proučevanje tako nudi le približen odsev dejanskega stanja. Morda ravno zato študije ateizma privlačijo vedno več avtorjev, ki se želijo z raziskovanjem približati dejanskemu stanju. Sfera vere in nevere namreč ni nikoli izključno samo to, vedno vključuje tudi kulturne, politične in zgodovinske dejavnike, ki nam v celoti omogočajo tako interpretacijo sedanjega družbenega stanja kot tudi potencialne napovedi za prihodnost. Slovenija in Češka predstavljata posebni izjemi v svetu (ne)religijskega, spadata namreč med najbolj ateistične države sveta. Prebivalstvo obeh držav je znano po splošni nezaupljivosti do institucij, predvsem pa do katoliške Cerkve. V Sloveniji in na Češkem sekularizacijski trend narašča, kar pomeni, da je Cerkev ločena od politike, hkrati pa se zmanjšuje število vernikov. Pomen religije se zmanjšuje tako v javnem kot zasebnem življenju, obenem pa upada število pripadnikov verskim skupnostim. (Toš 2014) Razlogov za to je veliko, ti pa se prepletajo in tako ustvarjajo specifično stanje nevere v izbranih državah, ki se mu bom podrobneje posvetila v nadaljevanju.

2 Opredelitev tematike in metodologija

2.1 Predmet proučevanja

Med vsemi evropskimi državami sta Slovenija in Češka, obe bivši socialistični republiki, tisti, ki veljata za bolj ateistični. Zato je temeljni predmet diplomskega dela proučevanje in primerjava specifičnih zgodovinskih dejavnikov ter ideologij, ki so posredno ali neposredno vplivale na današnje stanje ateizma v Sloveniji in na Češkem.

2.2 Cilji

Ateizem je bila ena izmed dominantnih ideologij socializma v vzhodni ter srednji Evropi, rezultat tega pa se dandanes v različnih državah odraža drugače. Primerjava med Slovenijo in Češko omogoča vpogled v zgodovinske ter aktualne razlike in podobnosti na področju veroizpovedi, ki nam pomagajo bolje razumeti današnje stanje ateizma. S proučevanjem zgodovinskih dejavnikov in primerjavo med državama nameravam ugotoviti, kako in zakaj se ateizem v Sloveniji ter na Češkem danes ohranja in kaže. Cilj diplomskega dela je torej predstaviti razlike med učinki socialistične ideologije in sekularizacijo primerjanih držav, ter prikazati, kako so te specifične zgodovinske okoliščine vplivale na današnje stanje ateizma v kulturi in veroizpovedi izbranih držav. Hkrati je namen diplomskega dela proučiti statistično demografijo ateizma na Češkem in v Sloveniji skozi zgodovino in danes ter odziv različnih generacij na ideologijo ateizma in ohranjanje tega in tako prikazati, ali sta Slovenija in Češka večinsko ateistični državi.

2.3 Hipotezi

Prva hipoteza: Razlike v zgodovinskih okoliščinah Slovenije in Češke so posredno vplivale na današnje stanje ateizma v državah.

Druga hipoteza: Ideologija ateizma se med drugim prenaša oziroma ohranja skozi generacije.

2.4 Uporabljena metodologija

V diplomskem delu bom s pomočjo teoretične in empirične literature izvedla študijo dveh primerov oziroma primerjalno analizo sekundarnih podatkov, s katero nameravam preveriti zgoraj naštete hipoteze in doseči zadane cilje.

2.5 Zgradba diplomskega dela

V prvem delu se bom posvetila opredelitvi ključnega pojma tega diplomskega dela, to je ateizem. Struktura ateizma je heterogena, zato je definicija in členitev nujna za razumevanje nadaljnje vsebine. Temu bo sledil teoretični del diplomskega dela, kjer bo predstavljen zgodovinski pregled religije in ateizma v primerjanih državah ter kulturne in ideološke značilnosti, ki so k temu pripomogle. Na tem mestu bom na podlagi predelane teoretične literature preverila prvo hipotezo. V tretjem delu se bom posvetila empiričnim podatkom oziroma statistični demografiji ateizma v izbranih državah skozi zgodovino. Tu me bo zanimalo predvsem, kako se podatki med državama razlikujejo in kako so prej opisani zgodovinski dejavniki vplivali na število ateistov v državah. S proučevanjem starostnih struktur ateistov nameravam preveriti drugo zadano hipotezo. V zadnjem delu bom podala in analizirala svoje ugotovitve.

2.6 Opredelitev ateizma

Ateizem je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika opredeljen kot "tajenje, nepriznavanje boga, brezboštvo". Ateisti so tako posamezniki, ki zavračajo obstoj višje sile ali boga oziroma vanj ne verjamejo. V to skupino spadajo tudi ljudje, ki se imajo za skeptike in nevernike. Zanje je značilno, da v raziskavah zase trdijo, da niso pripadniki nobene religije oziroma specifično ne verjamejo v obstoj boga. Agnostiki so posamezniki,

ki ne pripadajo nobeni religiji, so do religije brezbržni in/ali trdijo, da obstoja ali neobstoja boga ni mogoče dokazati. Tudi za agnostike, kot za ateiste, velja, da v sklopu raziskav sami sebe večinoma opredeljujejo kot posameznike, ki ne pripadajo nobeni veri. (Zurlo in Johnson 2016, 57) Občasno ateizem obstaja tudi znotraj verstev, sploh tistih, pri katerih vera v višjo silo ni ključna (budizem) oziroma je posameznik pripadnik vere zgolj iz kulturnih razlogov, ne zaradi verovanja. Vendar pa se bom v sklopu diplomskega dela ukvarjala le z ateizmom izven verskega. Skozi besedilo se tako s pojmom ateisti nanašam specifično na posameznike, ki zavračajo obstoj boga.

3 Zgodovinski pregled

3.1 Slovenija

Slovenija je sekularna država z religijsko svobodo, velja za eno izmed bolj ateističnih držav v Evropi. Za Slovenijo je značilen trend zniževanja deleža pripadnikov katoliške veroizpovedi, povečevanje števila pripadnikov drugih veroizpovedi in vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, in povečevanje deleža nevernikov in neopredeljenih. (Milivoja 2003) Slovenija predstavlja zanimivo izjemo na področju verske strukture v primerjavi s sosednjimi državami (Hrvaška, Madžarska, Italija), saj je mnogo bolj ateistična in sekularna. Po razlogih za to se v svojem članku *Religija, Evropa in Slovenci* sprašuje že Marko Kerševan (1994, 246), ko pravi:

“Kaj je bilo v Sloveniji takega, da je “križanje” srednjeevropske tradicije in vzhodnega “komunizma” dalo na religijski sceni - in še kje - bolj zahodnoevropske rezultate, medtem ko je drugod bodisi okrepilo tradicionalno srednjeevropsko religiozno in cerkveno navezanost (Slovaška, Poljska, tudi Madžarska), bodisi omogočilo potencialne sekularizacijske učinke (Češka, NDR).”

Za razumevanje specifičnega položaja Slovenije je potrebno proučiti zgodovinske kulturno-politične dejavnike, ki so vplivali na religijsko strukturo države.

3.1.1 Obdobje pred protireformacijo

V 7. stoletju je na območju Slovenije prevladovala politeistična poganska vera, o kateri nimamo veliko podatkov, razen dejstva, da je poudarjala povezavo med človekom in naravo. Za čase Karantanije slovensko območje prvič postane del krščanske Evrope, vendar pa ta odločitev ni nujno ideološka, temveč bolj verjetno politično-taktična, saj je Karantaniji omogočila navezo s Franki v boju proti Avarom. (Pintarič 2007) S koncem Karantanije območje Slovenije v 9. stoletju pade pod vladu Habsburžanov, takrat zabeležimo nastanek prvih slovenskih zapisov. Brižinski spomeniki, kot jih imenujemo danes, so najstarejši znani ohranjeni zapisi v slovenščini in najstarejši latinični zapisi slovanskega jezika. Vsebujejo poziv vernikov k spovedi in pokori ter liturgični formular, namenjen večjim cerkvenim praznikom. (Smolik 1996, 97)

V času Brižinskih spomenikov so krščanski bogoslužni obredi večinoma potekali v latinščini, kljub temu pa je Karel Veliki škofom naročil, da je vernikom potrebno resnice in molitve, zlasti očenaš in izpoved vere, razlagati v domačem jeziku, torej v jeziku, ki ga verniki razumejo. V tem času so se na območju Slovenije uveljavile tudi različne spokorne prakse: starokrščanska kanonična javna pokora v postnem času, osebna oziroma zasebna spoved in pa kombinacija obeh praks, ki se je uveljavila kot obred javne ali splošne spovedi v domačem jeziku. (Smolik 1996, 98) Proces pokristjanjevanja slovencev je potekal stoletja, saj so se nenehno pojavljali upori proti pokristjanjevanju, za katere je bil značilen predvsem pregon krščanskih duhovnikov. Hkrati se na slovenskem skozi vso zgodovino ohranjajo tradicionalni poganski obredi in čaščenje bogov. Leta 1331 tako zabeležimo križarsko vojno proti poganskim Kobaridcem, ki pa najverjetneje ni pomenila vojne iz verskih razlogov, temveč priložnost za "bogat plen". (Petrič 2010) V 16. stoletju se na Slovenskem razmahne reformacija, kot rezultat kritike RKC s strani Martina Lutra. Slovenski protestanti v tem času objavijo prve slovenske knjige, leta 1550 izpod rok Primoža Trubarja izideta Abecednik in Katekizem, leta 1584 Jurij Dalmatin izda prvi

celotni slovenski prevod Svetega pisma. Proizvajanje del v slovenskem jeziku služi kot povezovalc slovenskega naroda v boju proti germanizaciji s strani Habsburžanov.

Ob vsem svojem kratkem življenju na Slovenskem je bil tako protestantizem in ne katoliška cerkev tisti, ki je odločilno prispeval k začetku oblikovanja slovenske kulture in narodne zavesti. /.../ Še več: protestantizem je ne le ustvaril pomembne del osnov za kasnejše oblikovanje slovenske narodne zavesti; boj s protestantizmom in strah pred njim je katoliško cerkev tudi v slovenskih deželah dolgoročno napotil k ljudstvu, k verskemu in vzgojnemu delu v širokih ljudskih slojih in s tem k oblikovanju pomembnega dejavnika kasnejšega razvoja narodne zavesti. Ustrezneje kot o dejavniku bi bilo govoriti o potencialu, ki ga je aktiviralo šele kasnejše soočanje katoliške cerkve s prodorom meščanstva. (Kerševan 1985, 546)

V začetku 17. stoletja knežji absolutizem in katoliška cerkev zatreta protestantizem in obnovita prevlado katoliškega verskega nauka in RKC. (Wikipedija 2017)

3.1.2 Obdobje rekatolizacije

V času protireformacije je velik del slovenskega protestantskega prebivalstva že v izgnanstvu na nemškem. Katoliški Jezuiti pod vplivom Ferdinanda II. prevzamejo izobraževalne ustanove in tako začnejo proces rekatolizacije. Edino izjemo predstavlja Prekmurje, ki pod madžarsko vlado ostane protestantsko. Ferdinand II. prepove vse protestantske obrede in pripadnikom protestantizma napove izgon. Prav tako ustanovi reformacijske komisije, katerih naloga je odpravljanje protestantizma in izseljevanje protestantov. Član komisije, Ljubljanski škof Tomaž Hren, predstavlja vodilno osebo v dobi protireformacije na slovenskem. Med letoma 1600 in 1603 v svoji škofiji uniči protestantske knjige in tako zatira protestantizem, kljub temu pa ohrani Dalmatino v prevod Biblije in pridobi papeško dovoljenje za njeno rabo, s čimer ohranja jezikovno in knjižno tradicijo Slovencev. (Wikipedija 2017)

Slovenski prostor je bil od zatrtja protestantizma dalje (z izjemo Prekmurja) čvrsto katoliški. Kot pri nekaterih drugih tradicionalno katoliških narodih brez lastne državnosti in z njo povezane razvite politične elite, z relativno maloštevilno in neizdiferencirano inteligenco je katoliška cerkev delovala tudi kot narodnoobrambna, socialna in politična ustanova. Razvil se je močan kulturni, socialni, politični katolicizem, prišlo je do "klerikalizma", te "bolezni politično nerazvitih narodov" in do močne "konservativno kulturne, narodnopolitične in kmečkosocialne obarvanosti" katoliške religioznosti, in natančneje, cerkvenosti; tudi na škodo skrbi za specifično krščansko oznanilo. (Kerševan 1994, 254)

Posledično se v slovenskem prostoru oblikuje "sicer relativno šibka meščansko-liberalna in delavskosocialna (o)pozicija" (Kerševan 1994, 254). Konservativni katoliški nadvladi se je upiral tudi del kulturniške inteligence. Jezikovno kulturno področje je za Slovenijo vedno predstavljalo močan nacionalno-identitetni indikator in je zato imelo ključno vlogo v oblikovanju nacionalne zavesti. "Delovanje, ki je bilo distancirano ali kritično do katolicizma, je bilo mogoče pojmovati kot nadaljevanje avtonomne narodno kulturne tradicije in ne kot disidentsko razhajanje z "matico"." (Kerševan 1994, 254) Na kasnejši odmik slovenskega prebivalstva od Katoliške cerkve so močno vplivala tudi njena stališča med prvo in drugo svetovno vojno. V italijanski okupacijski Ljubljanski pokrajini je bilo vodstvo RKC zaradi grožnje komunistične revolucije pripravljeno na aktivno sodelovanje z okupatorji. Kljub temu so katoliški verniki predstavljali večino partizanske vojske. Po drugi svetovni vojni se je močno razširilo prepričanje, da je Cerkev "zločinska organizacija" ter da se ve, da je Cerkev "sodelovala z okupatorjem". (Griesser-Pečar 2005, 227)

3.1.3 Socialistični režim

Po ugotovitvah Smrketa (1996, 128) so v prvih povojnih letih odnose med Rimskokatoliško cerkvijo in Jugoslavijo močno zaznamovale ideološke opredelitve komunistične partije do religije in Cerkve, samo medvojno dogajanje in vloga RKC v njem in odnos RKC do nove oblasti. Leta 1946 je bila v ustavi uzakonjena ločitev Cerkve

in države. V tem času je bil posledično odnos med Cerkvijo in državo zelo konflikten, Cerkev je izgubila veliko premoženja, njena posestva pa so bila nacionalizirana. Tako ji ni preostalo drugega, kot da je sprejela obstoječi ustavni in zakonski red glede položaja in se izrecno odrekla nekaterim oblikam poseganja v politiko. (Roter 1974, 802) Leta 1966 se ponovno vzpostavijo diplomatski odnosi med SFRJ in Vatikanom. Kljub ponovnemu diplomatskemu in kompromisnemu odnosu med Cerkvijo in državo, socialistični režim na Slovenskem močno vpliva na samo ideologijo veroizpovedi. Zaprtost Jugoslavije je sicer pomenila zakasnele procese urbanizacije ter industrializacije, vendar pa so se ti povečali s postopno liberalizacijo same države. Na družbeni ravni je bila socialistična oblast tista, ki je širila nereligijsko ideologijo in sekularizacijo. Jugoslovanska ideologija je služila kot nekakšna sekularistična civilna religija. (Smrke v Smrke in Uhan 2012, 495) Konec socialističnega režima v Jugoslaviji, naraščanje sporov znotraj in med posameznimi članicami, rast etno-religijskih mitologij in nacionalizacija religije so povzročili nekakšno kulturno obrambo, ki je kasneje pripomogla k procesom de-sekularizacije. (Velikonja 1996, 59) Religija je tako ponovno postala pomembna kot indikator prebujene etnične identitete in nacionalizma. Dereglarizacija religijske sfere oziroma specifično konec vpliva socialističnega režima je tako podala osnovni okvir, ki je vodil k de-sekularizaciji na ravni posameznika kot na ravni družbe kot celote.

“Na tej podlagi sem večkrat zapisal, da je konec mita o katoliški Sloveniji in gesla dober Slovenec - dober katolik. Danes bi temu dodal, da se je končno izčrpala tradicionalna vloga katoliške religije in katoliške cerkve v Sloveniji, ko je igrala eno od odločilnih pri konstituiranju slovenskega naroda in pri ohranjanju narodne identitete.” (Roter 1985, 1217)

3.1.4 Ateizem danes

Razlogov za upad vernosti na slovenskem je veliko, vsekakor so k temu prispevali zgodovinsko-politični in kulturni dejavniki, ki smo jim bili izpostavljeni na tem specifičnem območju. Roter (1985, 1217) navede več dejavnikov, ki so po njegovem postopoma vplivali na upad verske pripadnosti; na eni strani manjšanje števila vernikov pripíše laični kulturi in laični ideologiji za čase narodnoosvobodilnega gibanja ter osvobodilne vojne, hkrati delen pomen pripíše tudi Komunistični partiji Slovenije, ki je za svoje čase predstavljala slovensko nacionalno usmeritev, ki jo je »vsaj na ravni taktične, če že ne strateške usmeritve« utemeljil Sperans s svojim delom o slovenskem narodnem vprašanju. Po drugi strani Roter velik pomen pripíše tudi specifični slovenski laični kulturni inteligenci in književnikom, pa tudi svobodomiselnim usmerjenim krščanski inteligenci in krščanskim socialistom, ki so s tem, ko so se zavzemali za kulturni pluralizem v nasprotju s katoliško ortodoksijo, posredno pripomogli k dedogmatizaciji slovenske narodne zavesti in s tem do »legimitete ustvarjalnega marksističnega svetovnega nazora in akcije«, kar obenem priča tudi o moči teologije osvoboditve na slovenskih tleh. Z demokratizacijo političnega in kulturnega življenja, ki se je odvijala v Sloveniji v času Roterjeve raziskave, se je vzpostavil tudi nekakšen dialog med marksisti in kristjani kot strateška usmeritev, kar pa je pripomoglo k bolj liberalni usmeritvi politike državnih organov do vere in cerkve.

Po sledečih podatkih je takšnih prebivalcev, ki se izrekajo za verne leta 1991, 78,2 %, leta 2002 pa 63,6 %. Na podlagi teh podatkov lahko zaznamo rast v nevernosti, za ateista se je leta 1991 izreklo 4,4 % prebivalstva, leta 2002 pa že kar 10,1 %. (Statistični urad Republike Slovenije 2017) Razvidno je, da je vera na slovenskem, kot omenjeno na začetku, večplasten pojem, že zaradi odnosov med slovensko družbo in cerkvijo. Obenem se pojavljajo vprašanja o prihodnosti cerkve na slovenskem; Mitja Velikonja v recenziji knjige Cerkev, politika, Slovenci po letu 1990, povzame misli avtorja Marka Kerševana (1997, 287):

Cerkve v postsocializmu se soočajo z izbiro: ali spoštovati že precej diferencirano, sekularizirano strukturo teh družb, avtonomnost njihovih podsistemov kot

posledico modernizacije, ali se sprijazniti s pluralizmom verskih, svetovnonazorskih in političnih opredelitev; ali pa zavrteti kolo časa v desetletja in stoletja pred socialistično revolucijo in potegniti na plano zablode fundamentalizma, religijskega nacionalizma, moralnega absolutizma, predmodernega (in v primeru RKC predkoncilskega) integrizma, bojevitega klerikalizma (ki so storili v pretelkosti ogromno škode tako "odpadnikom" od večinske cerkve kot tudi vernikom in večinski cerkvi sami!). Pojavlja se torej vprašanje o samem položaju cerkve in njenega vpliva, med takoimenovano "služečo ali vladajočo cerkvijo."

3.2 Češka

Češka je sekularna država z religijsko svobodo, kjer število vernikov upada; v nekaterih raziskavah je označena celo kot najbolj ateistična država v Evropi. (Zieberts in Riegel 2009, 45) Upad religioznosti je razviden tako na ravni posameznikov kot na ravni družbe kot sfere, ta pa se odraža v statistični rasti števila prebivalcev, ki se izrekajo za nereligiozne. (Rattay 2013, 4) Položaj Češke je zanimiv in unikaten, saj tako kot Slovenija kaže popolnoma drugačno sliko kot njene države sosedje, ki veljajo za ene izmed bolj religioznih držav v Evropi (Slovaška, Poljska, Madžarska). Nizko religioznost na Češkem avtorji ponavadi pripisujejo vplivom in propagandi socialističnega režima, kljub podobnim političnim okoliščinam pa sosednji Poljska in Slovaška ohranjata visoko religioznost, zato ta argument ne more obveljati kot edini in ključni razlog za nastalo situacijo. Potemtakem je ključnega pomena proučiti zgodovino ateizma na češkem in odkriti specifične dejavnike, ki so odgovorni za unikaten položaj Češke religioznosti, ki ga prepoznamo danes.

3.2.1 Obdobje pred protireformacijo

Religioznost je bila na Češkem v preteklosti veliko bolj razširjena kot dandanes. Najstarejše vire krščanske vere na Češkem lahko na podlagi ohranjenih artefaktov umestimo v 9. stoletje. Takratni prebivalci območja Češke so dejanja in dogodke, ki jih

niso razumeli, v veliki večini označevali za delo boga, kar pomeni, da je bila religija v preteklosti del vsakdanjika. (Novotny v Rattay 2013, 7) Pred 9. stoletjem je, tako kot na območju Slovenije, na območju Češke prevladoval slovanski poganski politeizem, vendar je bil nato nadomeščen s transcendentno figuro monoteističnega boga, h kateremu lahko človek pristopi prek Jezusa Kristusa. Krščanstvo sta leta 863 na območje Češke (takrat Velikomoravske) prinesla bizantinska misijonarja Ciril in Metod. (Agnew v Rattay 2013, 7) Po padcu Velikomoravske leta 973 je bila v Pragi ustanovljena nova katoliška škofija. Moč katoliške cerkve se je povečevala z rastjo in širjenjem cerkev, samostanov in drugih cerkvenih ustanov. V 15. stoletju je kot odziv na katoliški monopol nastala prva Evropska reformacija, znana kot Husitsko gibanje. (Filipi v Rattay 2013, 8) Jan Hus je bil Češki reformator, teolog in pridigar, ki je kritiziral propad vrednost katoliške cerkve in papeža, zaradi česar je bil s strani Rimskokatoliške cerkve proglašen za krivoverca. Hus svojih naukov ni preklical, kot je to od njega na koncilu v Konstanci zahtevala cerkev. Posledično je bil leta 1415 obsojen, predan svetnim oblastem in sežgan na grmadi. Njegova smrt je sprožila dvajset let uporov in spopadov, znanih pod imenom Husitske vojne. (Wikipedija 2017) V tem času je Papež večkrat razglasil protihusitsko križarsko vojno, Češke prebivalce pa je označil za heretike. (Nicholson v Rattay 2013, 8) Vojne proti husitom so trajale do podpisa mirovnega sporazuma leta 1436. Mnogo Čeških prebivalcev je ravno zaradi nasilja katoliške cerkve podprlo Husitske reformacijske ideje. Posledično je vpliv cerkve drastično upadel, samo stoletje kasneje je bilo kar 90 odstotkov prebivalcev Češke nereligioznih. (Rattay 2013, 8)

V 16. stoletju so se začele množično širiti ne-katoliške cerkve, vendar so konflikti med njimi rezultirali v radikalizaciji in verskih vojnah. To obdobje je znano kot Tridesetletna vojna, začelo pa se je s Češkimi protestanti, ki so skozi okno vrgli cesarjeve svetovalce, odstavili katoliškega kralja Ferdinanda II. in za novega kralja izvolili protestantskega kneza Friderika V. Dogodek je dobil ime Praška defenestracija. (Novotny v Rattay 2013, 8) Ob koncu 16. stoletja je prebivalstvo kraljevine Češke štelo dva milijona ljudi, samo 300.000 od tega se jih je štelo za katoličane. Od 1366 cerkev jih je samo 300 pripadalo Katoliški cerkvi. Kljub temu pa se je leta 1620 začelo 150 let trajajoče obdobje rekatolizacije in reformacije, ki je popolnoma spremenilo obstoječe stanje religije na območju Češke. (Vaclavik v Rattay 2013, 8–9)

3.2.2 Obdobje rekatolizacije

Pod vplivom rekatolizacije je bilo mnogo ljudi primoranih zapustiti Češko ali pa tam ostati nelegalno. Usoda pripadnikov ne-katoliških cerkva je pogosto pomenila smrt, prisilno pokristjanjenje ali izgon. Do konca 17. stoletja so bili uradno vsi prebivalci čeških dežel rekatolizirani. (Vojtišek v Rattay 2013, 9-10) Zaradi močne povezave z vladajočo dinastijo Habsburžanov je katoliška cerkev ohranila dominantno vlogo, kljub češkemu narodnemu preporodu, ki se je v tem času razvil kot odziv na germanizacijo čeških dežel. (Marek v Rattay 2013, 10) Takratni konkordatni privilegiji so Cerkvi omogočili skoraj absoluten vpliv in moč v Češkem izobraževalnem sistemu, kulturi in vsakdanjemu življenju. (Vaclavik v Rattay 2013, 11) Prisilna rekatolizacija je v češki družbi pustila močne travme in zgodovinske posledice, ki so razvidne še danes. Kljub temu pa je potrebno omeniti, da je bil proces rekatolizacije na češkem relativno uspešen in "hiter". (Vaclavik v Halik in Hošek 2015, 15)

V drugi polovici 19. stoletja je vpliv Cerkve na češkem začel postopoma upadati, češka družba je bila v procesu razvoja na podlagi načel liberalizma. Kot odgovor na prisilno germanizacijo čeških dežel izpod rok Habsburžanov se je začela razvijati specifična češka nacionalna identiteta. Svoboda religijske izbire skupaj z industrijsko revolucijo in češkim narodnim preporodom je vodila v odmik od Katoliške cerkve in močno preobrazila češko družbo. Cerkvini monopol je upadal hkrati z rastjo pluralnega mišljenja. Liberalizacija, urbanizacija in industrializacija češke družbe, skupaj z delovanjem vplivnih intelektualcev, ki so poudarjali kritičen odnos do religijskih institucij, so povzročili postopen odmik, ambivalenco do Cerkve kot ustanove. Kljub temu se je leta 1910 večinska populacija češke (96.5 %) izrekla za pripadnike Katoliške cerkve. Iz tega dejstva je razvidno, da je kljub nezaupljivemu odnosu do Cerkve češka družba cerkev še vedno formalno podpirala, kar lahko v veliki večini pripišemo verski brezbriznosti in navadi. (Halik in Hošek 2015, 15-16) Leta 1918 je Češkoslovaška razglasila svojo neodvisnost od Avstro-Ogrske, kar je za Katoliško cerkev pomenilo odmik od podobno misleče Habsburške dinastije in posledično izgubo moči in kredibilnosti. Nacionalna liberalna

anti-Katolicizem in anti-klerikalizem sta postala ključni del političnega sistema Češkoslovaške, skupaj s težnjo po re-interpretaciji češkoslovaške identitete in legitimizaciji novo nastale države. (Fiala v Rattay 2013, 12) Drugi močan razlog za upad števila vernikov lahko pripišemo prvi svetovni vojni, za časa katere je Cerkev z vidika češkoslovaškega prebivalstva, tako kot se je to zgodilo tudi v Sloveniji, prevzela vlogo sovražnika. Med leti 1910 in 1921 je Katoliška cerkev izgubila več kot 1,2 milijona pripadnikov. (Vaclavik v Rattay 2013, 12) Upad vpliva Katoliške cerkve in vidiki prvega češkoslovaškega predsednika Tomáša Garrigua Masaryka so pripomogli k ustanovitvi Češkoslovaške husitske cerkve in Češke evangeličanske cerkve, ideoloških naslednic idej reformacije. (Rattay 2013, 12–13) Potrebno pa je poudariti, da je bila ustanovitev novih cerkva predvsem rezultat želje po “odmiku od Rima” in potentakem morda ne toliko versko, ampak bolj kulturno pogojena. (Halik in Hošek 2015, 19) Iz statistike iz leta 1921 je razvidno, da se je število nevernikov na Češkoslovaškem drastično večalo. Med letoma 1918 in 1938 je država uzakonila popolno versko svobodo. Največji delež vernikov je še vedno ohranjala Katoliška cerkev, toda opazna je bila rast v številu pripadnikov prej omenjenih novo nastalih denominacij. Prevladujoča ideologija tistega časa je vzpostavila dvom do cerkvenih organizacij in rast verske apatije med prebivalci. (Rattay 2013, 13)

3.2.3 Socialistični režim

Tako kot prva svetovna vojna je tudi druga svetovna vojna imela močan vpliv na religijski razvoj Češkoslovaške, predvsem zaradi vdora socialističnih idej in marksizma. Svoboda religijske izbire, ki je bila uzakonjena leta 1918, je bila po februarju 1948 postopoma nadomeščena z marksistično in ateistično ideologijo. Število vernikov je posledično upadalo, Cerkevne aktivnosti pa so bile zatrte in preusmerjene iz vsakdanjega življenja. Cerkev je bila odmaknjena, izolirana in v veliki meri nadomeščena z ideologijo potrošništva. (Halik in Hošek 2015, 21) Novonastali delavski razred je razvil močan dvom in odpor do Cerkve, saj naj bi jih ta “izdala”, saj naj bi podpirala premožne lastnike, njih pa “prepustila revščini”. (Halik in Hošek 2015, 6). Vendar pa je češka družba na podlagi raziskav v tem obdobju vseeno kazala močno nestrinjanje z obvezno “ateizacijo družbe”, obsojala represiven odnos do Cerkve in tudi sočustvovala s preganjanimi ter

nadlegovanimi Cerkvenimi uradniki. (Halik in Hošek 2015, 21–22) Potemtakem socialističnega režima ne moremo imenovati za “glavnega storilca” v primeru ateistične ideologije češke, saj so bili prebivalci že pred tem religijsko brezbrizni, kljub temu da so bili pripadniki Cerkve. Njihov odnos s Cerkvijo je bil šibak, uraden in predvsem stvar navade. Vloga socialističnega režima je bila neposredna, saj je ta vplival na postopno izginotje “plitke vere”, ki je že pred tem večinsko temeljila na formalnosti. (Halik in Hošek 2015, 22) Kljub temu da se Češkoslovaška nikoli ni izrecno izrekla za ateistično državo, je skozi obdobje socialistične ureditve ohranjala izredno nizko religioznost.

3.2.4 Ateizem danes

Razvidno je, da je imela Katoliška cerkev skozi zgodovino izredno močan vpliv na stanje religioznosti na področju Češke. Hkrati pa je očitno, da je ta za češko prebivalstvo večinoma predstavljala negativno vlogo v času ključnih zgodovinskih dogodkov tega območja. Pomembno je poudariti, da se Češka od drugih držav ne razlikuje toliko po številu ateistov, temveč predvsem po številu prebivalstva, ki javno izreka svoj dvom in nezaupanje do Cerkve kot institucije. Lahko bi rekli, da značilnost češkega naroda ni specifična nereligioznost, temveč predvsem odpor proti organizirani religiji. Vendar pa Cerkev ni edina institucija, ki v Češkem prebivalstvu vzbuja nezaupanje, Čehi namreč na splošno ne zaupajo institucijam. V njihovi kulturi vlada ukoreninjeno prepričanje, da institucije v iskanju denarja in moči večinoma ne sledijo interesom prebivalstva, temveč lastnim interesom. Glavne lastnosti Cerkve bi po mnenju češke družbe morali biti skromnost in ponižnost. (Halik in Hošek 2015, 23) Cenzusa iz let 2001 in 2011 kažeta konstanten upad števila pripadnikov treh največjih Cerkva na Češkem. Razvidno je, da češki verniki niso ravno ortodoksni, enako pa velja tudi za češke nevernike. Zanimiv je podatek, da češki ateisti, skupaj s prebivalci brez verske pripadnosti, pogosto priznavajo obstoj nadnaravnih pojavov. Nekaj med tretjino in polovico vseh Čehov priznava potencialno možnost napovedovanja prihodnosti s horoskopi, hkrati pa so odprti glede učinkovitosti magičnih amuletov. (Hamplova v Halik in Hošek 2015, 26) Posledično čeških nevernikov ne moremo opredeliti kot “materialističnih ateistov”, saj v veliki večini priznavajo možnost obstoja neke nadnaravne sile, vendar pa ta po njihovem ni vidna in

ne zahteva konkretne opredelitve. Veliko število nevernikov predstavlja tudi prebivalstvo, ki ima popolnoma brezbrizen odnos do religije. V cenzusu leta 2011 skoraj polovica češkega prebivalstva ni odgovorila na vprašanja o veroizpovedi. (Halik in Hošek 2015, 27)

4 Analiza empiričnih podatkov

Ateizem sam po sebi temelji na negaciji, je negativno prepričanje, ki ne zagotavlja širšega sistema vrednot in načel. Kljub temu pa predstavlja neko specifično ideologijo oziroma pogled na svet, ki ima enakovreden pomen kot religijska drža. Problem se pojavi pri proučevanju homogenosti oziroma heterogenosti ateistične populacije, saj so empirične raziskave pogosto omejene zaradi širše skupine versko neopredeljenih. V to skupino spadajo vsi posamezniki, ki na vprašanja o verski pripadnosti in verovanju v boga ali višjo silo odgovorijo negativno. Tako skupino neopredeljenih ne tvorijo samo ateisti, temveč tudi agnostiki, skeptiki, verski brezbrizneži, ipd. Kljub temu je dandanes vedno več raziskav, ki poskušajo proučiti samo heterogenost strukture tako vernikov kot nevernikov. Takšne raziskave ponavadi proučujejo razlike med formalno in praktično vero ter specifične lastnosti in načela vernikov in nevernikov. Očitne probleme pri procentualnem proučevanju nevere, ki naj bi bil prežet z metodološkimi ovirami, našteje Zuckerman v poglavju *Atheism: Contemporary Rates and Patterns* (2007); prvi predstavlja nizko odzivnost prebivalstva, kar oteži naknadno generalizacijo in nejasno odraža dejansko stanje družbe. Drugo oviro po Zuckermanu predstavljajo ne-naključni vzorci, ki naj bi prav tako onemogočali generalizacijo celotne populacije. Kot tretjo oviro navaja politično-kulturne okoliščine in ideologije, ki prevladujejo v določeni državi. Posamezniki na vprašanja namreč pogosto ne odgovarjajo iskreno, temveč na način, ki naj bi se od njih pričakoval oziroma je kulturno sprejet.

V empiričnem delu nameravam prikazati demografijo ateizma v Sloveniji in na Češkem, ter preveriti svojo hipotezo o ohranjanju ideologije ateizma skozi generacije. Dejavniki, ki jih bom proučevala v sklopu demografske sestave ateistov so število, starost in načela

posameznikov, ki se izrekajo za neverne, kot tudi tistih, ki se izrekajo za verne. Namen proučevanja teh dejavnikov je prikazati osnovne demografske lastnosti ateistov v izbranih državah ter ugotoviti, ali sta Slovenija in Češka večinsko ateistični državi. Navajala bom podatke o trendih in heterogenosti ateistov in vernikov v izbranih državah, pridobljene iz Slovenskega in Češkega statističnega urada, kot tudi podatke iz dveh javnomnenjskih raziskav: International Social Survey Programme in European Values Study. Z naborom empiričnih podatkov iz različnih virov nameravam pridobiti širši vpogled v strukturo ateizma v izbranih državah.

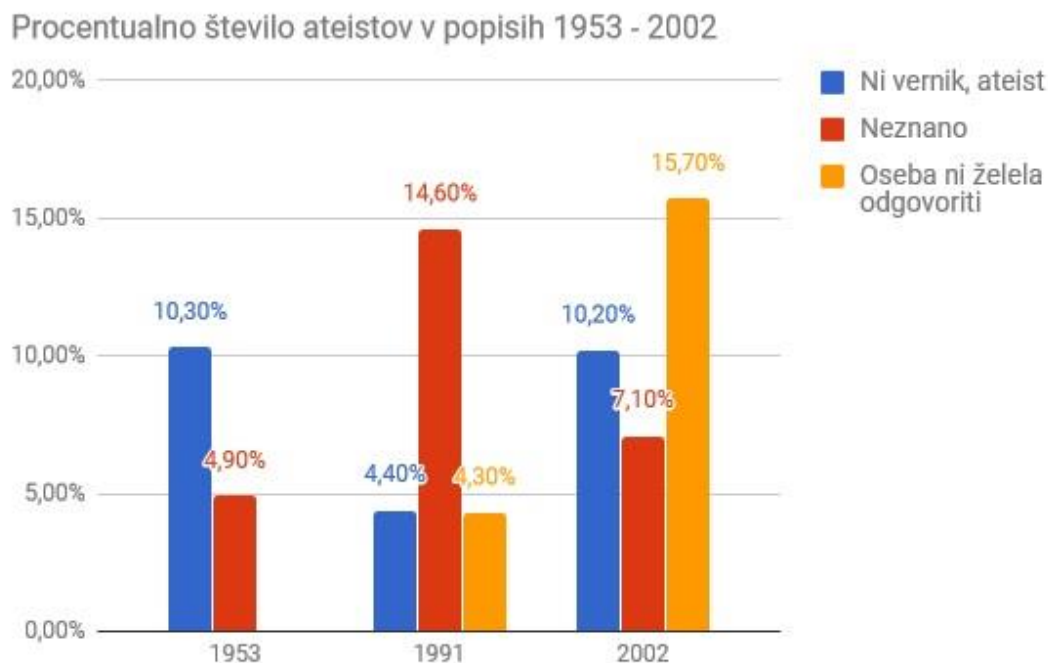
4.1 Podatki Statističnega urada Republike Slovenije in Republike Češke

Podatki o verski strukturi države se ponavadi pridobivajo v sklopu popisov prebivalstva. K obveznosti odgovarjanja na vprašanja, zastavljena v popisu, ljudi zavezuje vsakokratni zakon o popisu prebivalstva. To pomeni, da mora vsak posameznik, ki je “zajet” s podpisom, na vsa vprašanja podati iskrene in popolne odgovore. (Milivoja 2003) Kljub temu da popisi zagotavljajo uradno tajnost, veliko ljudi osebnih podatkov ne želi deliti, kar pomeni, da popisi ne odsevajo točnega, temveč le približno stanje.

Podatki o veroizpovedi prebivalstva so bili v Sloveniji pridobljeni v popisih prebivalstva v letih 1921, 1931, 1953, 1991 in 2002. Leta 2002 so bili v sklopu vprašanja o veroizpovedi podani nekateri možni odgovori, kot so na primer “ne pripadam nobeni veroizpovedi, čeprav verujem”, “ne pripadam nobeni veroizpovedi, kajti ne verujem, sem ateist/ateistka”, “na to vprašanje ne želim odgovoriti”. Poleg vnaprej podanih odgovorov na podatke vplivajo tudi zgodovinski dejavniki in odnos med državo ter cerkvenimi ustanovami v specifičnih obdobjih.

“Leta 1953 je bila cerkev ločena od države in razmerje med njima še neurejeno. Leta 1991 sta bili cerkev in država ločeni, izpovedovanje vere je bilo svobodno le v zasebnem življenju, verske skupnosti so bile enakopravne. Leta 2002 sta cerkev in država ločeni, izpovedovanje vere je svoboda v zasebnem in v javnem življenju, verske skupnosti so enakopravne.” (Milivoja 2003)

Graf 4.1: Prebivalstvo po veroizpovedi v procentih, Slovenija, popisi 1953 - 2002

Vir: Milivoja (2003).

Leta 2002 se je za ateiste v Sloveniji izreklo 10,2 % popisane prebivalstva, medtem ko se je leta 1991 za nevernike izreklo samo 4,4 % anketiranih. Zelo zanimiv je podatek, da se je v popisu leta 1953 za ateiste izreklo kar 10,3 % ljudi, kar je več kot kadarkoli prej in tudi več od števila nevernih v popisih leta 1991 in 2002. V času popisa 1953 se je ozemlje Slovenije povečalo, posledično se je povečalo tudi število prebivalstva. Država je bila del Jugoslavije, ki se je iz kraljevine preoblikovala v federativno ljudsko republiko s socialistično družbeno ureditvijo, kjer je veljalo, da je vera zasebna stvar posameznika. (Milivoja 2003) To dejstvo nakazuje povezavo med ideologijo specifične generacije, zgodovinskimi okoliščinami in stopnjo vernosti in nevernosti. Verska in neverska pripadnost sta namreč pogosto le formalni, odsevata ideologijo družbe in ne nujno specifične ideologije posameznika. Zato je takšno nihanje v številu ljudi, ki se izrekajo za neverne, razumljivo.

“Podatki o odnosu do vere, zbrani s popisom leta 1953, veljajo za nezanesljive. Splošno sprejeto mnenje je, da takratne politične razmere niso bile naklonjene izrekanju o veroizpovedi, zato mnogi niso odgovorili skladno s svojim prepričanjem.” (Milivoja 2003)

V popisu leta 1991 posamezniki na vprašanje o veroizpovedi niso bili več dolžni odgovoriti, zaradi česar se je povečalo število ljudi, ki so to polje pustili prazno. Povečal se je tudi delež oseb, za katere je bil odgovor neznan. Leta 1991 tako veroizpoved ni bila znana za kar eno petino vsega prebivalstva.

Ljudje, katerih opredelitev glede veroizpovedi je ostala neznan, so bili leta 1991 druga največja skupina, takoj za katoličani, čeprav so številčno predstavljali le 14,6 % prebivalstva. V to skupino so bili uvrščeni vsi, ki na vprašanje o veroizpovedi niso podali odgovora. Več jih je bilo med moškimi kot ženskami, več med mladimi in izobraženimi. Leta 2002 jih je po številčnosti nadomestila skupina, ki na vprašanje o veroizpovedi ni želela odgovoriti. Bilo jih je 15,7 % . (Milivoja 2003)

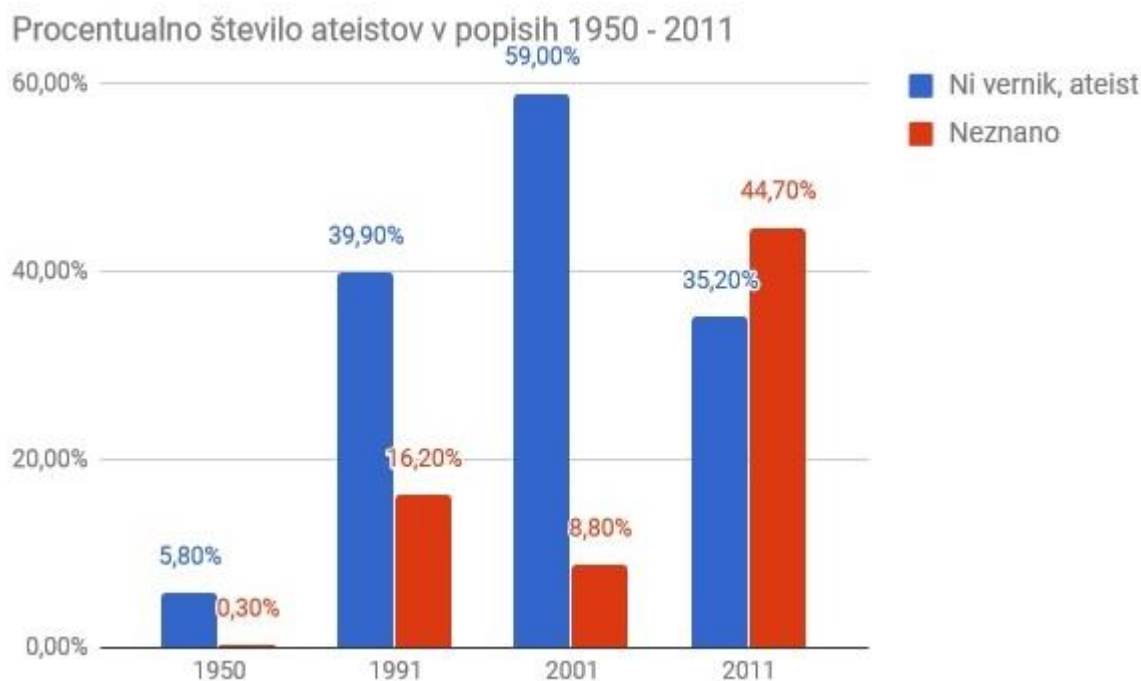
Če primerjamo število posameznikov, ki so se leta 1991 izrekli za ateiste, s podatkom iz leta 1953, vidimo, da je število nevernih drastično upadlo. To ponovno kaže na močan vpliv okoliščin, v katerih so bili popisi izvedeni.

“Število neverujočih se je zmanjšalo skoraj za polovico; s 151 tisoč na 85 tisoč. To je v nasprotju s splošnim trendom laizacije in ne pomeni, da so se v Sloveniji odvijali nasprotni procesi, temveč, da so se v letu 1953 iz pragmatičnih razlogov (zaposlitev, napredovanje, strah pred zlorabo osebnih podatkov, itd.) opredelili kot neverni tudi mnogi verniki.” (Milivoja 2003)

V popisu leta 2002 lahko opazimo povečanje števila posameznikov, ki na vprašanje o veroizpovedi ni hotela odgovoriti, takšnih je bilo kar 15,7 %. Prav tako se je, kot že omenjeno, povečalo število ateistov. Kljub temu ni povsem jasno, ali so dobljene vrednosti odraz dejanskega stanja ali pa so že vnaprej podani odgovori odgovorni za

takšno spremembo v številu nevernikov, ter tistih, ki na vprašanje o veroizpovedi niso želeli odgovoriti. (Milivoja 2003)

Graf 4.2: Prebivalstvo po veroizpovedi v procentih, Češka, popisi 1950 - 2011

Vir: Český statistický úřad (2017).

Podatki o veroizpovedi prebivalstva so bili na Češkem pridobljeni v popisih prebivalstva. Zaradi primerljivosti navajam podatke iz censusov iz leta 1950, 1991, 2001 in 2011. Za razliko od slovenskih vprašanj v sklopu o veroizpovedi, so na Češkem prebivalce ločili samo na neverne in na tiste, ki vprašanje niso odgovorili (neznano). To pomeni, da je večina posameznikov, ki bi morda kot odgovor podala trditev "na to vprašanje ne želim odgovoriti", polje pustila prazno. Leta 2001 se je za ateiste opredelilo največ ljudi, kar 59 %, kar pomeni, da se je takrat večinski delež prebivalstva smatral za nevernike. V zadnjem popisu, leta 2011, pa se je to število močno zmanjšalo, za ateiste se je izreklo le 35,2 % ljudi. Kljub temu znižanju pa je opazno povečanje števila ljudi, ki na vprašanje o veroizpovedi niso odgovorili, iz česar lahko sklepamo, da so morda v veliki meri posamezniki, ki so se v censusu leta 2001 opredelili za ateiste, v censusu leta 2011 to vprašanje pustili prazno. (Český statistický úřad 2017) Sklepamo lahko, da v 21. stoletju veroizpoved ponovno prehaja v območje individualnega, zasebnega.

Leta 1950 se je za ateiste izreklo le 5,8 % prebivalstva, kar je zelo zanimiv podatek, ko ga poskušamo umestiti v zgodovinski kontekst. Kljub vplivu socialističnega režima se je večinsko prebivalstvo vseeno izreklo za pripadnike katoliške cerkve. Potrebno je poudariti, da je na podlagi več študij na Češkem pripadnost določeni veroizpovedi pogosto le formalna in ne nujno tudi praktična. Kljub temu da se je prebivalstvo formalno večinsko opredelilo za katolike, torej ni nujno, da je večinsko prebivalstvo Cerkev tudi redno obiskovalo. Cerkvena pripadnost je bila tako pogosto le stvar navade.

Podatki cenzena iz leta 1950 so bili za javnost objavljeni (pred tem so bili zaupni) šele leta 1962. Kljub temu, da je bil census iz leta 1950 izveden v sklopu zapletenih pogojev in da so njegove nepopolnosti znane, so njegovi rezultati dragoceni, predvsem zaradi tega, ker so zajeli posledice vojnih in po-vojnih dogodkov v povezavi s spremembami v strukturi prebivalstva... (Český statistický úřad 2017)

Leta 1991 se je število ateistov močno zvišalo, kar lahko po eni strani pomeni, da se je zaradi urbanizacije, industrializacije in sprememb v političnem sistemu prebivalstvo postopno odmikalo od vere in cerkvenega in da je povečanje odražalo dejansko stanje, torej rast števila ljudi brez verskih prepričanj, po drugi strani pa lahko predpostavimo, da je bilo število ateistov že leta 1950 precej višje, vendar tega census ni uspešno zaznal. Hkrati lahko povečano število ateistov pripišemo vplivu socialističnega režima, vedno večji brezbriznosti Čehov v povezavi z veroizpovedjo in postopnemu odmikanju in nezaupanju v odnosu do cerkvenih ustanov.

Od leta 2001 naprej odgovor na vprašanje o veroizpovedi ni več obvezen. Kljub temu se, v primerjavi z rezultati iz prejšnjih popisov, število neznanih odgovorov zmanjša, število ljudi, ki se izrekajo za ateiste, pa se drastično poveča na večinski del prebivalstva (59 %). Leta 2011 to število pade na 35,2 %, močno pa se poveča število neznanih odgovorov (z 8,8 % leta 2001 na 44,7 % leta 2011). Očitno je, da je veroizpoved za Čeha osebni podatek, ki ga verjetno niso voljni javno deliti. Zgodovina je Čeha namreč naučila dvoma, nezaupanja in previdnosti, kar je najverjetneje razlog za dobljene podatke. (Český statistický úřad 2017)

Očitno je, da so odstotne vrednosti ateistov višje na Češkem kot v Sloveniji, kljub temu pa Zuckerman v poglavju *Atheism: Contemporary Rates and Patterns* obe državi uvršča na seznam petdesetih držav z največjim odstotkom prebivalcev, ki se opredeljujejo kot ateisti, agnostiki in tisti, ki ne verujejo v boga. Odstotne vrednosti navaja na podlagi več študij, zato je ocena približna. Češka tako z 54–61 % ljudi, ki se izrekajo za ateiste, agnostike ali neverujoče v boga, zaseda šesto mesto, Slovenija, pa z 25–38 % neverujočega prebivalstva zaseda 18. mesto. (Zuckerman 2007, 15–16) Jasno je, da sta državi primerljivi in podobni, saj obe spadata med najbolj neverne države. Za namene boljšega razumevanja strukture nevernikov v Sloveniji in na Češkem se bom v sledečem podpoglavju posvetila njihovim specifičnim demografskim značilnostim.

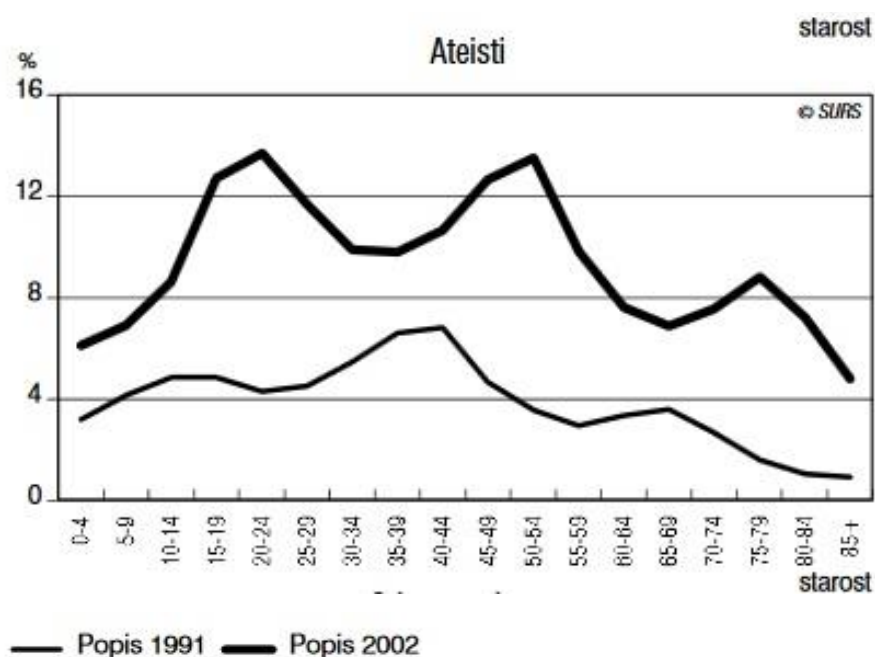
4.1.1 Starostna struktura ateistov na Češkem in v Sloveniji

V podpoglavju se ukvarjam z demografskimi značilnostmi ateistov, specifično glede na njihovo starost. Moj namen je okvirno proučiti demografsko strukturo ateistov v Sloveniji in na Češkem in državi primerjati. Hkrati nameravam na podlagi starostnih skupin ateistov skozi zgodovino preveriti svojo hipotezo o ohranjanju ideologije ateizma skozi generacije. S tem namigujem na predpostavko, da je razlog za zgodovinsko nihanje v številu neverujočih rezultat zgodovinskih okoliščin specifične generacije. Hkrati predpostavljam, da so otroci generacije ateističnih staršev manj religiozni kot tisti, ki so potomci manj ateistične generacije.

Jasno je, da družina predstavlja primarni stik otroka z drugimi posamezniki, znotraj družine pa se vršijo procesi oblikovanja osebnosti in odnosa do zunanjega sveta. Tem procesom pravimo primarna socializacija. Otrok se preko vzgoje in s posnemanjem svojih staršev uči vedenjskih vzorcev, prevzema vrednote svojih staršev oziroma tistih, ki ga vzgajajo, ter se priuči svojega mesta v družbi in obnašanj, ki so kulturno in družbeno sprejemljiva. Posledično je samoumevno, da se sfera religijskega ali nereligijskega verovanja posameznika prične znotraj družine. To sicer ne pomeni, da veroizpoved posameznika ostane enaka družinski skozi njegovo celotno življenje, veroizpoved družine

na vzgojo in religijski svet posameznika vpliva samo do neke mere. Zato me je zanimalo, ali lahko na Češkem in v Sloveniji zaznamo kakšne trende vpliva ateističnih staršev na “proizvodnjo” ateističnih otrok. Ker specifične študije na to temo nisem našla, sem odgovore iskala v zgodovinskem nihanju v številu ateistov po njihovih starostnih skupinah oziroma generacijah.

Graf 4.3: Starostna struktura ateistov v Sloveniji, popis 1991 in 2002

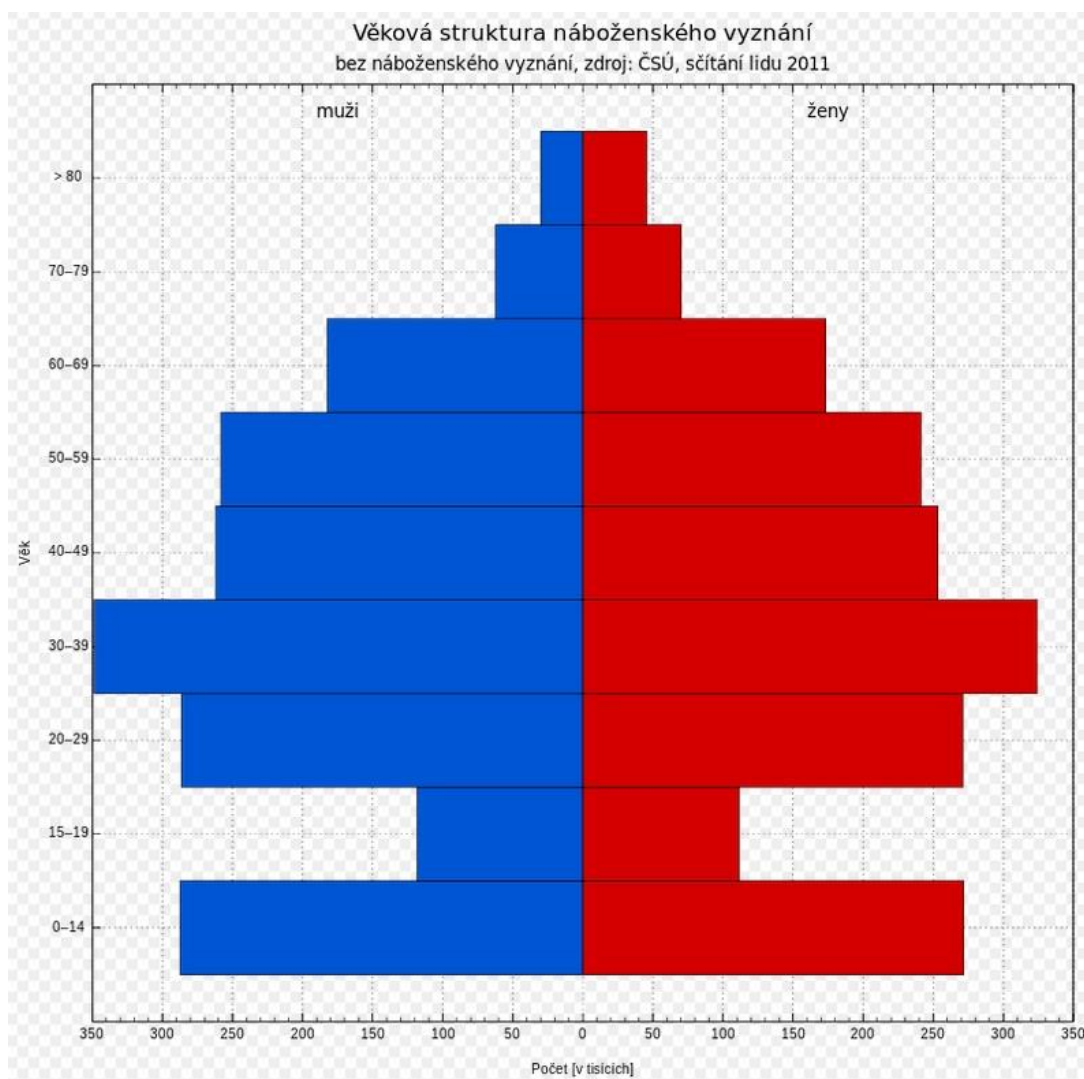
Vir: Milivoja (2003).

V zadnjem popisu veroizpovedi, leta 2002, je bila večina ateistov v Sloveniji stara med 20 in 24 let ter med 50 in 54 let. Najmanj ateistični so bili tisti, stari med 65 in 69 let, ter starejši od 80 let. Zanimivo je, da obe krivulji nihata, kar kaže na specifične razlike v verski (ne)pripadnosti med generacijami. To kaže na posreden vpliv zgodovinskih okoliščin, v katerih je določena generacija živela.

Ker je laizacija novejši pojav, bi pričakovali, da je nevernih več med mladimi kot med starimi. Vendar zveza ni linearna. Pripadnost ali nepripadnost določeni veroizpovedi namreč ni pogojena samo s starostjo, temveč tudi s pripadnostjo generaciji. Krivulje ki ponazarjajo zvezo med pripadnostjo oziroma nepripadnostjo določeni veroizpovedi in starostjo so leta 1991 za katoličane,

ateiste in tiste, ki niso želeli odgovoriti oziroma zanje odgovor ni bil vpisan (neznano), valovite. Valovi si sledijo z 20-30-letnim zamikom. Za katoličane in ateiste se ponovijo tudi v letu 2002, med 10 let starejšimi. Potrjujejo, da so starši pomemben dejavnik vernosti oz. nevernosti. (Milivoja 2003)

Graf 4.4: Starostna in spolna struktura ateistov na Češkem, popis 2011

Vir: Český statistický úřad (2017).

Za Češko zgodovinskega pregleda starostne strukture ateistov nisem našla, namesto tega je zgoraj razvidna starostna struktura ateistov na Češkem v zadnjem popisu prebivalstva, leta 2011. Takrat se je na Češkem za ateiste izreklo največ ljudi, starih med 30 in 39 let. Najmanj ateistov je bilo med tistimi, starimi nad 70 let. Tudi tukaj lahko opazimo nihanja

med generacijami, čeprav ta niso niti približno tako opazna kot v Sloveniji. To lahko pripišemo dejstvu, da so podatki novejši kot Slovenski, kar pa pomeni, da je ateizem v tem času družbeno veliko bolj sprejet in tako bolj dostopen vsem generacijam. Češka je splošno tudi bolj ateistična država kot Slovenija, zaradi česar je vpliv staršev na otroke, skupaj s samo ideologijo države, močnejši kot pri nas. Razvidno je, da je ateizem na Češkem najbolj razširjen med mladimi, starimi do 40 let. Za življenjsko obdobje od 25. leta dalje je značilna odtujitev od religijskega oziroma od cerkvenega življenja, medtem ko se s staranjem religioznost pogosto okrepi ali obudi. (Kerševan 1989)

4.2 International Social Survey Programme

ISSP raziskava o religiji iz leta 2008 nam omogoča podrobnejše razumevanje strukture verovanja in neverovanja na Češkem in v Sloveniji. V raziskavo je bilo vključenih 42 držav, vprašanja o verovanju v boga so bila razdeljena na tri dele. Zajeti so posamezniki iz izbranih držav, starejši od 18 let. V prvem delu raziskave se vernike loči glede na moč njihovega verovanja, v drugem delu glede na spremembe v verovanju v boga skozi življenje, v tretjem delu pa glede na odstotek ljudi, ki verjame ali ne verjame v osebne boga. Osebni bog na tem mestu predstavlja boga, ki se osebno spoprijema oziroma je v osebni povezavi z vsakim posameznikom. (International Social Survey Programme)

Rezultati raziskave so pokazali, da je bilo leta 2008 na Češkem 39,9 % ljudi, ki so izrecno izjavili, da v boga ne verjamejo, v Sloveniji je bilo takih 13,2 %. Na drugi strani je bilo posameznikov, ki verjamejo, da bog resnično obstaja in v to ne dvomijo, na Češkem 11,1 %, v Sloveniji pa 23,6 %. Na Češkem je bilo torej leta 2008 več ateistov kot prepričanih vernikov, v Sloveniji pa več prepričanih vernikov kot ateistov. 51,2 % ljudi na Češkem je izjavilo, da ne verjamejo v boga in da vanj nikoli niso verjeli. Takšnih Slovencev je bilo le 19,1 %. Takšnih, ki verjamejo v osebne boga, je bilo na Češkem 16,1 %, v Sloveniji pa 26,9 %. Kljub temu je bilo število močnih vernikov v Sloveniji zelo nizko, le 7,9 %, na Češkem pa 5,8 %, kar ponovno kaže na razlike med formalno versko pripadnostjo in prakticiranjem določene vere. Kot močni verniki so bili v raziskavi opredeljeni tisti posamezniki, ki so prepričani v obstoj boga, so vanj vedno verovali in so

hkrati prepričani, da je bog oseben. Po drugi strani je bilo za močne ateiste v Sloveniji označenih 10,5 % prebivalstva, na Češkem pa 26,2 %. Močni ateisti so tisti posamezniki, ki v boga ne verjamejo, vanj nikoli niso verjeli in se izrecno ne strinjajo z obstojem osebnega boga. (International Social Survey Programme 2008)

4.3 European Values Study

European Values study je meddržavni raziskovalni program, ki proučuje osnovne človeške vrednote. Raziskava iz leta 2008 pokriva vse Evropske države. Vzorec je naključen in zajema posameznike, starejše od 18 let. Del raziskave, pomemben za to diplomsko delo, se osredotoča na verska in moralna načela prebivalcev Češke in Slovenije. (European Values Study)

Na vprašanje "Ali pripadate kateri veroizpovedi?" je v sklopu European Values Study raziskave leta 2008 30,6 % anketiranih prebivalcev Češke odgovorilo pritrdilno, 69,4 % pa je odgovorilo, da ne pripada nobeni veroizpovedi. V Sloveniji je bil rezultat precej drugačen, kar 71,5 % anketiranih je odgovorilo pritrdilno, 28,5 % anketiranih pa negativno. Prav tako so se anketiranci, ne glede na to, ali cerkev obiskujejo ali ne, morali opredeliti kot verni, neverni ali prepričani ateisti. Na Češkem se je za verne opredelilo 33,9 %, za neverne 49,7 %, za prepričane ateiste pa 16,4 % anketiranih. V Sloveniji je bilo takšnih, ki so se izrekli za verne, kar 72,8 %, nevernih je bilo 15,9 %, prepričanih ateistov pa 11,3 % anketiranih. Na vprašanje "Ali verjamate v Boga?" je 37,1 % anketiranih Čehov odgovorilo pritrdilno, 62,9 % pa negativno. 66,6 % anketiranih v Sloveniji je odgovorilo, da verjamejo v Boga, medtem ko jih je 33,4 % odgovorilo, da vanj ne verjamejo. Kljub temu pa se je za obe državi izkazalo, da večina anketiranih ne verjame v življenje po smrti. Na Češkem je bilo takšnih 69,0 %, v Sloveniji pa 64,3 %. Prav tako se je v raziskavi odražala tipična sekularnost obeh držav, v Sloveniji celo bolj kot na Češkem; s podano trditvijo "Najvišji cerkveni dostojanstveniki naj ne bi poskušali vplivati na odločitve vlade." je močno soglašalo 25,5 % Čehov, 26,9 % je s trditvijo soglašalo, 22,8 % ni niti soglašalo niti ne soglašalo, 16,2 % anketiranih s trditvijo ni soglašalo, 8,5 % pa s trditvijo sploh ni soglašalo. V Sloveniji je bilo takšnih, ki so s trditvijo močno soglašali, 32,9 %, soglašalo jih je 42,6 %, niti soglašalo niti ne soglašalo

je 10,8 % anketiranih, 10,0 % s trditvijo ni soglašalo, 3,7 % pa s trditvijo sploh ni soglašalo. (European Values Study 2008)

5 Zaključek

Na podlagi predelane teoretične in empirične literature sem potrdila obe hipotezi, poleg tega pa pridobila širši vpogled v stanje ateizma na Češkem in v Sloveniji. Iz podanih zgodovinskih dejavnikov in empiričnih podatkov je razvidno, da se dolgotrajna skupna politična in kulturna preteklost odraža v samem stanju ateizma v obeh državah. Obe veljata za najbolj ateistični državi v Evropi, hkrati je za obe državi značilno nizko zaupanje v Cerkev. Sekularizacijski trend narašča v Sloveniji, še bolj pa na Češkem. Zanj je značilno upadanje vernosti, zmanjševanje pomena religije v javnem in zasebnem življenju, cerkev ločena od politike, upadanje pripadnikov verskim skupnostim. (Toš 2014) Upadanje vernosti v obeh družbah lahko pripišemo procesom modernizacije, urbanizacije, industrializacije in sekularizacije ter tudi specifičnim zgodovinskim okoliščinam, ki so na določeno družbo vplivale. Potrebno je poudariti, da je bila industrializacija na Češkem zgodnejša kot v Sloveniji, prav tako pa sklepam, da je bil socialistični režim na Češkem bolj omejujoč kot v Sloveniji. Potemtakem je razumljivo, da sta necerkvenost in nevernost na Češkem bolj intenzivni kot v Sloveniji. Kljub temu je socializem, kot že omenjeno, podal samo okvir za ateizacijo družbe in ga ne moremo imeti za glavni razlog zanjo. Na ateizem in sekularizacijo nasploh namreč vplivajo kompleksni procesi zakoreninjenih družbeno-kulturnih struktur na eni strani in dinamike družbenorazvojnih procesov in globalizacije v njih na drugi. Posledično število ateistov niha skozi generacije, kar hkrati pomeni, da starši predstavljajo pomemben dejavnik pri vernosti oziroma nevernosti njihovih potomcev. Kljub vsem ugotovitvam, je težko podati napoved za prihodnost. Ateizem je namreč pojav, ki je odvisen od nepredvidljivih okoliščin in dejavnikov, zato ni povsem jasno, ali se bo nevera v obeh državah še naprej večala. Ne glede na to pa nam vpogled v trenutno stanje omogoča boljše razumevanje ateizma in posledično družbenih in religijskih vrednot proučevanih držav.

6 Literatura

- *Český statistický úřad*. Dostopno prek: <https://www.czso.cz/> (30. avgust 2017).
- *European Values Study*. Dostopno prek: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/> (30. avgust 2017).
- Griesser Pečar, Tamara. 2005. *Cerkev na zatožni klopi*. Ljubljana: Družina.
- Halik, Tomaš in Pavel, Hošek, ur. 2015. *A Czech Perspective on Faith in a Secular Age*. The Council of Research in Values and Philosophy.
- *International Social Survey Programme*. Dostopno prek: <http://www.issp.org/menu-top/home/> (30. avgust 2017).
- Kerševan, Marko. 1985. Religija in slovenska kultura. *Teorija in praksa* 33 (5): 540–550.
- --- 1989. *Religija in slovenska kultura: ljudska religioznost, civilna religija in ateizem v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- --- 1994. Religija, Evropa in Slovenci. *Teorija in praksa* 31 (3–4): 242–255.
- Petrič, Nejc. 2010. *Križarski pohod proti Kobaridcem*. Dostopno prek: <http://staroverci.si/krizarski-pohod-proti-kobaridcem/> (30. avgust 2017).
- Pintarič, Janus. 2007. *History of Religion in Slovenia*. Dostopno prek: http://www.pozitiv.si/dividedgod/texts/History_of_religion_in_Slovenia_Janus_Pintaric.pdf (30. avgust 2017).

- Rattay, Petr. 2013. *Atheism in the Czech Republic: Are Czechs Atheists?* Dostopno prek: apostolskacirkev.cz/category/35-misiologie?download=256 (30. avgust 2017).
- Roter, Zdenko. 1974. Odnosi med državo in katoliško cerkvijo v SFRJ. *Teorija in praksa* 11 (7–8): 793–807.
- --- 1985. Vera in nevera v Sloveniji 1968–1983 (1). *Teorija in praksa* 23 (10): 1217–1224.
- Smolik, Marijan. 1996. Spokorni del bogoslužja v času Brižinskih spomenikov. V *Brižinski spomeniki*, ur. Kos, Janko, Franc Jakopin in Jože Faganel, 97–100. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Smrke, Marjan. 1996. *Religija in politika: spremembe v deželah prehoda*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- --- in Samo Uhan. 2012. Atheism in Post-Socialist conditions: The Case of Slovenia. *Teorija in praksa* 49 (3): 492–515.
- *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/statweb> (30. avgust 2017).
- Šircelj, Milivoja. 2003. *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije : Popisi 1921-2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Toš, Niko, ur. 2014. *Vrednote v prehodu VIII. Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Velikonja, Mitja. 1996. Religija in cerkev: dejavnika oblikovanja nacionalnih mitologij v postsocialističnih družbah. *Družboslovne razprave* 12 (21): 57–67.

- --- 1997. Dvojna Slovenija. *Časopis za kritiko znanosti* 25 (185): 286-287.
- Ziebertz, Hans in Ulrich Riegel. 2009. Europe: A post-secularist society? *The International Journal of Practical Theology*.13 (1): 293–308.
- Zuckerman, Phil. 2005. *The Largest Atheist / Agnostic Populations*. Dostopno prek: <http://www.thechapmans.nl/news/Atheist.pdf> (30. avgust 2017).
- --- 2007. *Atheism: Contemporary Rates and Patterns*. Cambridge: University of Cambridge Press.
- Zurlo, Gina in Todd Johnson. 2016. Unaffiliated, Yet Religious: A Methodological and Demographic Analysis. V *Annual Review of the Sociology of Religion: Sociology of Atheism*, ur. Roberto Cipriani in Franco Garelli, 50–100. Leiden: Brill.
- *Wikipediija*. Dostopno prek: <https://sl.wikipedia.org/> (30. avgust 2017).